



ilahiyat akademi

Sayı: 19, 2024, 327-332.

Issue: 19, 2024, 327-332.

Timurlularda Din-Devlet İlişkisi, Musa Şamil Yüksel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 252 sayfa, 2.Baskı, ISBN: 978-975-16-2192-4

Religion-State Relationship in the Timurids, Musa Şamil Yüksel (Ankara: Turkish Historical Society, 2021), 252 pages, 2nd Edition, ISBN: 978-975-16-2192-4

Mehmet EKER

Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Gaziantep/Türkiye

Dr. Ministry of Education, Gaziantep/Türkiye

mehmeteeker@hotmail.com | ORCID: [0009-0005-4989-1080](https://orcid.org/0009-0005-4989-1080) ROR ID: [00jga9g46](https://ror.org/00jga9g46)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Kitap Değerlendirmesi Book Review

Geliş Tarihi Date Received

17 Mart 2024 17 March 2024

Kabul Tarihi Date Accepted

15 Mayıs 2024 15 May 2024

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2024 30 June 2024

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet Eker).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mehmet Eker).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Eker, Mehmet. "Timurlularda Din-Devlet İlişkisi, Musa Şamil Yüksel (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2021), 252 sayfa, 2.Baskı, ISBN: 978-975-16-2192-4". *İlahiyat Akademi* 19 (Haziran 2024), 327-332.

Atıf/ Cite as DOI: [10.52886/ilak.1454515](https://doi.org/10.52886/ilak.1454515)

Eker, Mehmet. "Religion-State Relationship in the Timurids, Musa Şamil Yüksel (Ankara: Turkish Historical Society, 2021), 252 pages, 2nd Edition, ISBN: 978-975-16-2192-4". *Theological Academia* 19 (June 2024), 327-332. DOI: [10.52886/ilak.1454515](https://doi.org/10.52886/ilak.1454515)

Öz

Bu kitap değerlendirmesinde Musa Şamil Yüksel'in doktora tezi olarak hazırladığı eseri tanıtılmaktadır. Eser, Timurlular (1370-1507) döneminde din ve devlet ilişkisini konu edinmektedir. Timurlu hükümdarlarının bireysel dindarlıkları ve din anlayışlarının devlet yöntemine yansımaları akıcı bir üslupla ele alınmıştır. Eser literatüre kültür tarihi yönünden katkı sağlamaktadır. Çalışmada, tartışmaya açık cümleler, sıklıkla düşülen tekrarlar, dipnot kullanımında benimsenen usul gibi sorun teşkil edecek taraflar vardır. Bu değerlendirmede tartışmaya açık cümleler incelenmiş, kitabın eksik olarak görülen yönlerinin giderilmesine dair öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Devlet, Timurlular, Musa Şamil, Yüksel.

Abstract

In this book review, the work prepared by Musa Şamil Yüksel as his doctoral thesis is introduced. The work deals with the relationship between religion and state during the Timurids (1370-1507). The individual religiosity of the Timurid rulers and the reflection of their understanding of religion on the state method are discussed in a fluent style. The work contributes to the literature in terms of cultural history. There are aspects of the study that may pose problems, such as controversial sentences, frequent repetitions, and the procedure adopted in the use of footnotes. In this evaluation, controversial sentences were examined and solutions were offered to eliminate the shortcomings of the book.

Keywords: Religion, State, Timurids, Musa Şamil, Yüksel.

Türkiye'de, inanç bağlamında din ve devlet ilişkisi ihmal edilen konulardandır. Tarih ve ilahiyat disiplinlerine dair müktesebat, ciddi bir metodoloji bilmek bu alanı aydınlatmak için elzemedir. Musa Şamil Yüksel, doktora tezi olarak hazırladığı bu çalışmada ihmal edilmiş bir alanı aydınlatmış, ilahiyat ve tarihin kesiştiği bir alanda emek mahsulü bir eser ortaya koymuştur.

Eser; araştırmanın kaynakları, giriş, üç bölüm, sonuç ve bibliyografyadan oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, Timurlular'ın bir Türk-İslâm devleti oldukları için İslâm'ın devlete bakışını, İslâm tarihinde din-devlet ilişkisini işlemiştir. Ardından Timurlular kuruluncaya değin bu ilişkinin Türk devletlerinde nasıl tesis edildiğini genel bir çerçeve çizerek açıklanmaktadır.

Kitabın birinci bölümünü üç başlığa ayrılmıştır. İlk başlıkta Timurlu hükümdarlarının dinî inançları ve dinî hayatlarına yer verilmiştir. Hükümdarların İslâmî vecibeleri ne denli yerine getirdikleri açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci başlıkta ise devletin idaresinde dinin etkisi irdelenmiştir. İlâveten, Timurluların hakimiyet anlayışı, Timurluların siyaset teorisi incelenmiştir. Birinci bölümün üçüncü başlığında ise Timurlu devlet idaresinde dinin etkisini gösteren uygulamalara yer

verilmiştir. Bunlar da şeriat-yasa, cihat, hac ibadeti, diğer bazı uygulamalar olarak sınıflandırılmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde Timurlu hükümdarlarının din adamları ve dinî akımlarla olan ilişkileri incelenmiştir. Bu başlıkta Hükümdarların din adamlarına verdikleri önem, Timur'un Semerkand'a getirttiği din adamları, yapılan ilmî tartışmalar, Timur'un tasavvuf ehliyle olan münasebeti, Şahrüh'un yükselen Şîliğe karşı Sünnîliği desteklemesi irdelenmiştir. Bu başlıkta Şemseddin Kül'al, Emir Kül'al, Bahâeddin Nakşibend, Seyyid Berke, Zeyniddîn Ebû Bekr-i Tayabadî, Baba Sengü, Hâce Bâyezid, Şah Nimetullah Velî-yi Kirmânî, Hâce İshak-ı Huttelânî, Mevlânâ Türk-i Tûsî, Fazlullah-ı Hurufî zevatla olan ilişkiler ayrı ayrı ele alınmıştır

Kitabın üçüncü ve son bölümünde Timurlularda dinî makamların ve dinî kurumların himaye edilmesine yer verilmiştir. Bu bölümde sadâret, şeyhülislâmlık, ihtisab, müderrislik, nikâbet gibi kavramlar işlenmiştir. Üçüncü bölümün ikinci konusu ise Timurlular döneminde cami, medrese, hankâh, türbe gibi dinî kurumlara yapılan hizmetlerdir.

Kitap, Timurlular gibi geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş bir devletin din ile ilişkisine odaklanması açısından önemlidir. Zira Timur ve devleti hakkında yapılmış çeşitli araştırmalar varken dinî yönü ele alan çalışmalar eksiklik teşkil etmektedir. Bu alandaki bir boşluğu doldurması hasebiyle önemlidir. Öte yandan yazar eseri birincil kaynaklardan istifade ederek hazırlamıştır. Gerek dönem eserleri gerekse çağdaş araştırmalar çalışmada insicam halinde kullanılmıştır.

Eser oldukça anlaşılır ve akıcı üslupla kaleme alınmıştır. Bu husus eserden istifade edilmesini kolaylaştırmaktadır. Konular işlenirken kronolojik sıra takip edilmesi eserde bütünlük sağlanmıştır.

Eserde konunun bölümlendirilmesinin de genel olarak isabetli olduğu söylenebilir. Dinin etkisinin hem hükümdarlar hem de devlet açısından incelenmesi konunun kapsamlı bir şekilde işlenmesini sağlamıştır.

Çalışmada, olumsuz olarak kabul edilebilecek bazı noktalar bulunmaktadır. Örneğin kitapta geçen bazı cümleler tartışmaya açıktır. Nitekim şu cümle buna örnektir: "Selçuklularla birlikte Suriye'ye gelmiş olan hankahlar ve ribâtlarda Suriye ve Mısır'da çoğalarak buralarda tarikatların yayılmasına hizmet etmiştir." (Sayfa 13) Yazarın bu yargısına mukabil, Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492), ilk hankahın, Ebû Haşîm el-Kûfî (ö. 150/767 [?]) tarafından Remle'de kurulduğunu söylemiştir.¹ Öte yandan ilk dönemlerden beri Şam coğrafyasının sûfilerin uğrak yeri olduğu aşikârdır. Zira Suriye'deki Lükâm Dağı sûfilerin inzivaya çekildikleri bir yerdir.²

¹ Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmüddîn Ahmed b. Muhammed Câmî, *Nefahâtü'l-iüns min Hazarâti'l-kuds*, ed. William Nasolis vd. (Kalkûta: Matbaa-ı Lissi, 1858), 35. همچنین اول خانقاهی که برای صوفیان بنا کردند آن است که به

رمله شام کردند

² Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, çev. Süleyman Uludağ (Bursa : İlim ve Kültür Yayınları, 1984), 363.

Ayrıca, M. Makdisî'nin (ö. 390/1000 civarı) verdiği bilgiye göre Kerrâmîler tarafından Kudüs ve civarında çeşitli hankahlar yapılmıştır.³ Bunlar göz önünde bulundurulduğunda hankah ve ribatların Selçuklularla birlikte Suriye'ye geldiğini söylemek güçtür. Selçuklular'ın Ortadoğu'da hükümlan olması hankahların ve ribatların sayısını artırmış olabilir. Fakat onlarla geldiğini ispat etmek için ayrıca delil göstermek gerekmektedir.

Yazar: "XV. yüzyıl Türkistan tasavvufunun temsilcileri, ilahiyat da dâhil olmak üzere bütün kelâm ilmine karşıydılar." (Sayfa 122) Cümlesini Barthold'dan aktarır. Ancak bu yargının sorun teşkil eden tarafları vardır. İlk olarak, bahsedilen kelâm ve ilahiyat ilmine karşı olan "tasavvuf temsilcileri" kimlerdir? Sorusu akla gelir fakat yazar bu hususta örnekler vermeyerek konuyu müphem kılar. Yazarın "tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, felsefe, mantık, belâgat, Arap dili, hey'et ve hendese gibi hem nakli hem aklî ilim dallarında irili ufaklı yüz civarında eser yazmış ve eserlerin çoğu uzun zaman medreselerde okutulmuş büyük bir alimdir." (Sayfa 86) şeklinde tarif ettiği Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413), tasavvufa ilgi duymuş ve Hâce Alâeddin Attâr'a (ö. 802/1400) bağlanarak Nakşibendiyye tarikatına girmiş birisidir.⁴ Hatta Attâr'dan önce Allah'ı tanıyamadığını da söylemiştir.⁵ Çeşitli alanlarda birçok eserin müellifi Abdurrahman Câmî yine yazarın kendisinin de zikrettiği gibi (sayfa 37) Nakşibendî şeyhidir. Bunun gibi daha pek çok örnek zikredilebilir. Bu yönden bakıldığında cümlenin kapsamının açıklanması elzemdir. Yukarıda bahsettiğimiz zatların tasavvufun temsilcileri olduğu açıktır. Eğer bu kişiler kastedilmiyorsa kelâm ve ilahiyata karşı olanlar kimlerdir belirtilmesiyle konunun müphemliği giderilmelidir.

Yazarın Abdullah-ı Ensârî'yi tanıtma usulü birtakım problemler içermektedir. Abdullah-ı Ensârî hakkında şöyle der: "Sünnet konusunda ödün vermeyen Hanbelî muhaddisi Abdullah-ı Ensârî..." (Sayfa 195) "İmamları yüceltmenin Hanbelî düşüncesinde yeri olmadığından dolayı Hanbelî muhaddisi Abdullah-ı Ensârî ve hocası Hâce Ebû Abdullah-ı Takî'nin türbeleri ile Meşhed'deki VIII. İmam'ın türbesinin aynı anda himâyesi ilk anda tezat gibi görülebilir." (Sayfa 196)

Yazar, Abdullah-ı Ensârî'nin (ö. 481/1089) Hanbelî olduğunu vurgulamasına, hayatından kısaca bahsetmesine rağmen (sayfa 113-114) sûfî olduğundan bahsetmemiştir. Abdullah-ı Ensârî'yi "mutaassıp Hanbelî mezhebine" (sayfa 113) müntesip olarak tanıtması, Ensârî'nin yalnızca mutaassıp bir hadisçi olduğu izlenimi vermektedir. Halbuki Ensârî'nin tasavvuf alanında birçok eser telif ettiği bilinmektedir. Üstelik yazar bu eserlerden *Tabakâtü's-sûfiyye*'yi kendi çalışmasında kaynak olarak kullanmıştır. Yazar *Tabakâtü's-sûfiyye*'yi bizzat şöyle tanıtmıştır: "...mutasavvıfların hayatını ele almakta ve bu kimselerin menkıbeleri ve sözlerinin

³ Muhsin Keyani, *Hankahlar Tarihi*, çev. Süleyman Gökbulut - Ali Ertuğrul (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013), 163.

⁴ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, çev. Asım Cüneyd Köksal vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 563.

⁵ Câmî, *Nefahâtü'l-üns min Hazarâti'l-kuds*, 445.

yanı sıra bazı tasavvufî deyimler de açıklanmaktadır.”(sayfa XXX) Tasavvuf alanında birçok eser yazmış, pir-i tarikat, şeyhü'l-horasân, şeyhüşşüyûh⁶ gibi unvanları olan bir kişinin sûfî kimliğinin Hanbelî kimliğinin önündedir çıkarımda bulunulabilir.

Eserin olumsuz denilebilecek diğer bir yanı sıklıkla tekrara düşülmesidir. Örneğin; Hâce Şehabeddin Ebü'l-Mekarim'in Câm şeyhlerinin soyundan gelmesi (sayfa 113, 170,183) Abdullah-ı Ensari'nin Hanbelî olması (Sayfa 113, 195, 196) Uluğ Bey'in İslam'a uygun olmayan çeşitli eğlenceler düzenletmesi (sayfa 33, 120) Uluğ Bey'in şeriattan ziyade Moğol yasasıyla hükmetme taraftarı olması (sayfa 55,123) ve Timur'un satranç oynaması (sayfa 29,38,54,212,199) bu tekrarlardan birkaçıdır. Elbette bu durum konuların iç içe girmesi sebebiyle bir bilginin birkaç farklı yönünden istifade etmek amacıyla çeşitli tekrarlara düşüldüğü şeklinde izah edilebilir.

Eserde bazı hususlarda birlik sağlanması gerekmektedir. Mesela, Şahrüh'un okuduğu fıkıh kitaplarının isimlerini “Vekâye, Hidâye, Salât-ı Mesudî” (Sayfa 30) şeklinde müellif ismi zikretmeksizin verilirken, hemen diğer sayfada Memlük sultanı Çakmak'ın Şahrüh'tan istediği eserleri “Tevilât-ı Hücet-i Ehli Sünnet (Ebû Mansur-ı Maturidî), Tefsir-i Kebir (Fahreddin er-Razî)...” (Sayfa 31) şeklinde bahsedilmiştir. Bu husustaki çelişkilerin giderilerek birbiriyle örtüşen, bütüncül bir usul takip edilmelidir.

Bir öneri olarak, yazarın şeriat-yasa ile ilgili izahları genişletilebilir. Yasanın Çağatay ülkesindeki işleyişi, Timur'a gelinceye kadar toplum üzerinde ne gibi etkileri olduğu konusunda daha geniş bilgiler verilmesi gerekir.

Şekilsel bir sorun olarak eserin dipnot kullanımı da eserden istifade etmeyi güçleştiren etkenlerden birisidir. MF, MİS, MM, MN, RAH, RCN, SA şeklinde dipnot verilmesi okuyucuyu tekrar tekrar kısaltmalar listesine bakmak durumunda bırakmaktadır. Kaynak kullanımı açısından zengin bir çalışmada bu durum okuyucu açısından yorucu olmaktadır.

Öte yandan eserde paragraf uzunluğunu geçen doğrudan alıntılarda punto farkının olmadığı görülür. Doğrudan alıntının olduğu yerler farklı punto ile (sayfa 93,53) yazılmalıdır.

Özetle eser inanç bağlamında din ve devlet ilişkisini başarılı şekilde ele almış, literatürdeki eksikliği gidermiştir. Konu ile alakalı birincil kaynaklar zengin şekilde kullanılmıştır. Çalışmanın dili akıcı ve anlaşılırdır. Bu minvâlden bakıldığında eser başarılı sayılabilir. Birçok araştırmaya da öncülük edebilir. Öte yandan zikredilen tartışmalı cümlelere açıklık getirilmelidir. Dipnotların revize edilmesi elzemdir.

⁶ Tahsin Yazıcı - Süleyman Uludağ, “Herevî, Hâce Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998).

Olumsuz olarak zikredilen hususların da diğer baskılarda gözden geçirilmesi eserin değerine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça/References

- Algar, Hamid. *Nakşibendilik*. çev. Asım Cüneyd Köksal vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 6. Basım, 2019.
- Attâr, Ferîdüddin. *Tezkiretü'l-evliyâ*. çev. Süleyman Uludağ. Bursa : İlim ve Kültür Yayınları, 1984.
- Câmî, Nûrüddîn Abdurrahmân b. Nizâmiddîn Ahmed b. Muhammed. *Nefahâtü'l-üns min Hazarâti'l-kuds*. ed. William Nasolis vd. Kalküta: Matbaa-ı Lissi, 1858.
- Keyani, Muhsin. *Hankahlar Tarihi*. çev. Süleyman Gökbulut - Ali Ertuğrul. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Yazıcı, Tahsin - Uludağ, Süleyman. "Herevî, Hâce Abdullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/222-226. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yüksel, Musa Şamil. *Timurlularda Din-Devlet İlişkisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, 2021.